

Leyding, Gustaw

Przyczynki do problemów narodowościowych w powiecie szczycieńskim na początku XX wieku

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 140-145

1958

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRZYCZYNNKI DO PROBLEMÓW NARODOWOŚCIOWYCH W POWIECIE SZCZYCIENSKIM NA POCZĄTKU XX WIEKU

Istnieje jeszcze wiele dokumentów, przez naukę nie wykorzystanych, a mających dla problematyki ludnościowej Mazur i Warmii kapitalne znaczenie.

O stosunkach narodowościowych, jakie istniały na początku bieżącego stulecia, informują nas dość wymownie nieopublikowane urzędowe statystyki niemieckie, które zachowały się w zbiorach archiwalnych w Olsztynie. Otóż takimi dokumentami są jeszcze dotąd niewykorzystane relacje z inspekcji szkolnych za rok 1904/1905 na terenie powiatu szczycieńskiego, który był podzielony swego czasu na dwa obwody inspekcyjne. Na uwagę zasługuje przede wszystkim „Jahresbericht über die Kreisschulinspektion Ortelsburg II, Kreis Ortelsburg, für das Schuljahr 1 April 1904/05” tablica I.

Pomijając różnego rodzaju interesujące dane o stosunkach szkolnych na terenie wymienionych w tymże dokumencie inspektoratów lokalnych (Ortsschulinspektionen), czytelnika zapewne zainteresują cyfry w rubry. 29 i 30-„deutsche” i „nicht deutsche Schueler”. Jakiej narodowości mogli być uczniowie, których statystyka niemiecka zakonspirowała w rubryce pod „nicht deutsche”, wynoszących ogółem aż 6.388, co równa się 91,9%. Nie ulega chyba żadnej wątpliwości, że to **dzieci polskie**, gdyż innej narodowości oprócz nikłej mniejszości niemieckiej na tym terenie nie było, pomijając nielicznych Żydów, w większości podających się wówczas za Niemców.

A oto drugi dokument, informujący o stosunkach w poszczególnych wioskach w obwodzie inspektoratu lokalnego Szczytno (wieś): „Jahresbericht ueber die Ortsschulinspektion Ortelsburg (Land), Kreisschulinspektion Ortelsburg II, Kreis Ortelsburg fuer das Schuljahr April 1904” — tablica II. W tym sprawozdaniu „deutsche” i „nicht deutsche” znajdujemy w rubryce 28 i 29, uczniów niemieckich 95, uczniów polskich 1.232 czyli 92,8%. Ani jednego ucznia Niemca nie wykazują szkoły w Prusowym Borku, Nowinach czyli Szymanach Nowych i Siódmaku*). A podobnych szkół było dużo nie tylko w powiecie szczycieńskim, lecz i na całym terenie mazursko-warmińskim.

Omawiane dokumenty statystyczne ilustrują nam stosunki narodowościowe tylko na terenie połowy powiatu szczycieńskiego, a więc mogą być uważane za zbyt fragmentaryczne. Toteż nie będzie od rzeczy, jeśli wyrobimy sobie pogląd na całokształt zagadnienia ludności polskiej na Mazurach i Warmii w owych czasach w oparciu o urzędowe statystyki niemieckie z 1910 i 1911 r.

*) Nazwy miejscowości w brzmieniu niemieckim i polskim

1) Tablica I.

2) Tablica II.

Friedrichshof	— Rozogi
Fürstenwalde	— Księży Lasek
Gross Leschienen	— Lesiny Wielkie
Liebenberg	— Klon
Lipowitz	— Lipowiec
Flammberg	— Opaleniec
Ortelsburg	— Szczytno
Willenberg	— Wielbark

Beutnerdorf	— Bartna Strona (Szczytno)
Rohmanen	— Romany
Zielonken	— Zielonki
Lehmanen	— Lemany
Prussowborek	— Prusowy Borek
Worfengrund	— Czarkowy Grąd
Gross Schiemanen	— Szymany
Neu-Schiemanen	— Nowiny
Schodmack	— Siódmak
Seedanzig	— Sędańsk

3) Spis z r. 1910.

Jańsbork — Pisz
Iec — Giżycko
Nibork — Nidzica
Sonsbork — Mrągowo

Korektura na podstawie spisu szkolnego z roku 1911

	Obwody i powiaty	Liczba Polaków	% Polaków	% gmin z większością polską	Liczba Polaków	% Polaków	% Polaków w gminach wiejskich	W liczbę Polaków	W % Polaków
	Obwód Olsztyński	268 019	50,8	66,1	344 245	64,2	76,3	+76 226	+13,4
1	powiat Elk	28 393	53,0	73,6	42 431	71,0	85,0	+14 038	+18,0
2	„ Jańsbork	34 992	68,4	82,7	40 867	79,1	91,6	+ 5 875	+ 8,9
3	„ Lec	14 832	35,2	45,4	26 403	63,9	76,0	+11 571	+28,7
4	„ Nibork	38 305	65,4	81,4	47 517	80,3	89,4	+ 9 212	+14,9
5	miasto i powiat Olsztyn	38 813	45,3	68,4	41 928	48,0	64,2	+ 3 115	+ 2,7
6	powiat Ostróda	31 145	43,0	56,6	42 088	57,7	71,0	+10 943	+14,7
7	„ Reszel	7 282	14,6	13,5	9 653	19,2	24,6	+ 2 371	+ 4,6
8	„ Sońsbork	24 872	52,5	58,9	35 774	72,7	78,2	+10 902	+13,8
9	„ Szczytno	49 384	71,7	86,0	61 584	87,9	92,7	+12 200	+16,2

Jahres
über
Kreisschul
Ortelsburg II,
für das Schuljahr
III. Die Schul

z u		Die Ortsschul														
		hat wie														
		öffentliche Schulen														
		d a v o n														
Laufende Nr		im ganzen ?	höhere Mädchen *)	höhere Knaben (Gymnasial)	Mittel	mehrklassige (3 und mehr)	dreiklassige (mit 2 Lehrern)	zweiklassige (mit 2 Lehrern)	ein klassige (mit 1 Lehrer)	Halbtags (zwei klassige mit 1 Lehrer)	reindeutsche	utraquistische	evangelische	katholische	paritätische	im ganzen ?
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	Friedrichshof I	5				2		1	2			5	5			14
2	" II	8					1	4	3			8	8			14
3	Fürstenwalde	7					1	2	3	1		7	6		1	11
4	Gr. Leschienen	1							1			1		1		1
5	Liebenberg	1						1				1		1		2
6	Lipowitz	8				1			6	1		8	8			12
7	Flammberg ev.	5						2	3			5	5			7
8	Flammberg kath.	1							1			1		1		1
9	Ortelsburg (Land)	10				1	1	3	3	2		10	10			22
10	Willenberg I	10				1		1	7	1		10	10			18
11	" II	12						4	7	1		12	12			17
12	" III	1							1			1		1		1
		69				5	3	18	37	6		69	64	4	1	120

*) Bei Schulen dieser Art, welche unmittelbar der Königlichen Regierung unterstellt sind, hat der Orts- bezw. vorlegen zu lassen.

bericht
 die
inspektion
 Kreis Ortelsburg
 1. April 1904/05
 verhältnisse

inspektion																																				Bemerkungen
viel																																				
an denselben wie viel																																				
Klassen			Lehrkräfte			S c h ü l e r																														
davon			davon			d a v o n																														
Knaben	Mädchen	gemischte	im ganzen ?	Lehrer ?	Lehrerinnen ?	im ganzen ?	evangelische ?	katholische ?	dissidentische ?	jüdische ?	deutsche ?	nicht deutsche ?	Konfirmanden			dienende Kinder		Vormittagsschulen																		
													im ganzen ?	schwache Leser ?	Nichtleser ?	im ganzen ?	darunter Hülfskinder ?																			
Klassen ?																																				
18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37																	
			14	14	12	2	901	873	18	6	4	150	751	109	4	1	16		5																	
			14	14	14		825	803	16	6		24	801	99	9		18	1	8																	
			11	10	10		592	475	117			31	561	71	5	1	14		6																	
			1	1	1		50		50			3	47	4					1																	
			2	2	2		145		145				145	38	5				1																	
			12	10	10		628	586	37	5		16	612	86	5	1	41	3	7																	
			7	7	7		462	419	21	17	5	31	431	63	2		10		5																	
			1	1	1		68		68			8	60	15			1		1																	
			22	19	19		1327	1237	31	58	1	95	1232	149	17		26		8																	
1	1	16	17	17			987	932	43	10	2	187	800	124	10	1	42	4	9																	
		17	16	16			905	826	19	60		14	891	119	11	1	9		11																	
		1	1	1			62		62			5	57	14	1				1																	
1	1	118	112	110	2	6952	6151	627	162	12	564	6388	891	69	5	177	8	63																		

Kreis Schulinspektor die statistischen Angaben sich behufs Eintragung von den betreffenden Anstaltsleitern

J a h r e s
über
Ortsschulinspektion
Kreisschulinspektion Ortel
für das Schuljahr
III. Die Schul

Das Zutreffende in Spalte 3–15 ist mit einem senkr. Strich (|) zu bezeichnen,

Laufende Nr. der Schulen	i n	D i e													
		h a t w i e													
		i s t e i n e													
		höhere Mädchen *)	höhere Knaben (Gymnasial)	Mittel	mehrklassige (3 und mehr)	dreiklassige (mit 2 Lehrern)	zweiklassige (mit 2 Lehrern)	einklassige (mit 1 Lehrer)	Halbtags (zweiklassige mit 1 Lehrer)	rein deutsche	utraquistische	evangelische	katholische	paritätische	im ganzen
S c h u l e	V o l k s s c h u l e				11	12	13	14	15	16					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Bentnerdorf														6
2	Rohmanen														2
3	Zielonken														2
4	Lehmanen														2
5	Prussouborek														1
6	Worfengrund														2
7	Gr. Schiemanen														3
8	Neu Schiemanen														2
9	Schodmack														1
10	Seedanzig														1
		.	.	.	1	1	3	3	2		10	10			22

*) Bei Schulen dieser Art, welche unmittelbar der Königlichen Regierung unterstellt sind, hat der Leitern vorlegen zu lassen

b e r i c h t
 die
Ortelsburg (Land)
burg II, Kreis Ortelsburg
 April 1904
verhältnisse

die Schlußsumme für Spalte 3-35 anzugeben.

S c h u l e																	Bemer- kungen	
v i e l																		
Klasse			Lehrkräfte			S c h ü l e r												Vormittags- h u l e
darunter			darunter			d a v o n												
Knaben	Mädchen	gemischte	im ganzen	Lehrer	Lehrerinnen	im ganzen	evangelische	katholische	dissidentische	jüdische	deutsche	nicht deutsche	Konfirmanden			dienende Kinder		
													im ganzen ?	schwache Leser	Nicht Leser	im ganzen	darunter Hütekinder	
Klassen ?																		
17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
		6	6	6		364	330	29	4	1	75	289	42	1	·	6	·	
		2	2	2		186	153	·	33	·	2	184	12	1	·	5	·	
		2	2	2		93	93	·	·	·	3	90	12	1	·	·	·	
		2	1	1		68	67	1	·	·	5	63	5	·	·	2	·	
		1	1	1		34	34	·	·	·	·	34	3	·	·	·	·	
		2	2	2		182	178	·	4	·	3	179	23	2	·	·	·	
		3	2	2		178	167	·	11	·	4	174	21	7	·	4	·	
		2	1	1		89	86	1	2	·	·	89	14	3	·	·	·	
		1	1	1		53	53	·	·	·	·	53	8	2	·	7	·	
		1	1	1		80	76	·	4	·	3	77	9	·	·	2	·	
		22	19	19		1327	1237	31	58	1	95	1232	149	17	·	26	·	10

bezu. Kreisschulinspektor die statistischen Angaben sich behufs Eintragung von den betreffenden Anst a